

TEKE ZSUZSA

A dekrétum fogalma és társadalmi szerepe Mátyás korában*

A két Kovachich meghatározása a dekrétumról — király és országgyűlés egyetértő akaratnyilvánítása —¹ Mátyás korára helytállónak látszik, hiszen Mátyás az országgyűlés közreműködésével alkotta dekrétumait. Harminckét esztendő uralkodása alatt, jelenlegi ismereteink szerint 21 országgyűlést tartott. Ha azonban figyelembe vesszük azokat az országgyűléseket is, amelyekről bizton nem állíthatjuk, hogy megtartásukra sor került, illetve, hogy országgyűlések voltak-e valójában, ez a szám 28-ra emelkedik.² A fennmaradt dekrétumok száma azonban mindössze 15. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy forrásaink az idők folyamán megkárosodtak, de azzal is, hogy nem minden országgyűlés alkotott dekrétumot. Mátyás uralkodásának utolsó évtizedében, amikor a rendek már lemondtak arról, hogy az adó megajánlását feltételekhez kössék, az országgyűlés feloszlott anélkül, hogy dekrétumot hozott volna.

* *Franciscus Dóry—Georgius Bónis—Geysa Érszegi—Susanna Teke: Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458—1490. c., az Akadémiai Kiadónál megjelenés alatt álló kötet bevezető tanulmánya.*

¹ *Martinus Georgius Kovachich: Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. Budae 1790, LXXV. (a továbbiakban: Vestigia . . .), Josephus Nikolaus Kovachich: Notitiae praeliminares ad syllogem decretorum comitialium. Pesthini 1820, 8, 70.*

² 1470 elején a főpapok és főurak Budán 1 aranyforint adót ajánlottak meg. A budai ülésről nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy királyi tanácsi ülésről vagy országgyűlésről van e szó. (Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung Schlesischer Geschichtschreiber., XIII. 15. Kubinyi András szíves közlése). 1473. nov. 19-i meghívójában dec. 8-ra hirdetett országgyűlést Mátyás, 1484-ben pedig Kassa városához intézett mandátumában utalt arra, hogy szept. 29 körül országgyűlést szándékszik összehívni. (*M. G. Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. Budae 1798—1801. T. I—III. [a továbbiakban: *M. G. Kovachich: Supplementum . . .*], II, 227, 253.)* Egyik esetben sincs azonban tudomásunk az országgyűlés megtartásáról. Az azonban már inkább elképzelhető, hogy 1477 nyarán tartottak országgyűlést, mivel egy 1477. júl. 1-i levél szerint „nunc est hora homines electos dirigere”. (DF 260497. Kubinyi András szíves közlése). 1488. aug. 7-én Várdai Mátyás boszniai választott püspök számolt be arról, hogy „propter negotia regni . . . totum convenerat”, és Bodó Gáspár „accusatus fuit per omnes electos comitatus prelati et baronibus in eo”, hogy egyesekkel titkon az adó fizetéséről tárgyalt. (*Nagy Imre—Véghely Dezső—Krammerer Ernő—Lukcsics Pál: Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. Bp. 1907—1931. I—XII. [a továbbiakban: Zichy okmt.], XII. 328.)* Feltehető, hogy nem ugyanarról az országgyűlésről van itt szó, ha egyáltalán országgyűlésről beszélhetünk, mint amiről jó két hónappal később ugyancsak Várdai Mátyás számolt be. 1489. jún. 1-én Mátyás Pozsony városát arról értesíti, hogy „his temporibus qualiter universum regnum et regnicole nostre . . . duplicem iam contributionem nobis prestiterunt.” (*Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. Pest 1853—60. X—XII. [a továbbiakban Teleki J.: Hunyadiak . . .], XII. 450.)*

„Ezen az országgyűlésen semmi másról nem határoztak, mint az adóról” — írta 1488. okt. 21-én Várdai Mátyás Budáról Várdai Miklósnak.³ Az adó megajánlását pedig nem foglalták dekrétumba, miként erre Mátyás uralkodása alatt nemegyszer van példa.

Az országgyűlések időbeli megoszlásában mindössze annyi szabályszerűség fedezhető fel, hogy uralkodásának első két évtizedében majd minden évben hívtak össze országgyűlést, a nyolcvanas években azonban erre már ritkábban került sor.⁴ Az országgyűlés illetékeségét nem kodifikálták: az uralkodótól, a közte és a rendek közötti erőviszonyoktól függött, mely kérdésekben konzultált a rendekkel. Az ország közrendjéről, védelméről a 15. sz. második felében azonban már rendszerint az országgyűlésen határoztak. Mátyás maga is vallotta az elvet — „quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari” —,⁵ ha uralkodása 32 esztendejében nem is mindig járt el eszerint.

A „közjó”, a „közügyek” fogalmába mindenekelőtt az „universarum regnicolarum libertatem” érintő ügyek tartoztak, így elsősorban az ország „szabadságának” megújítása, Mátyás 1464-ben, a koronázása alkalmából tartott országgyűlésen újította, illetve erősítette meg Zsigmond Decrétum Maiusával egyetemben az 1351-i szabadságlevelet, benne az 1222-i Aranybullával. A szabadságlevél megújítása, ha nem is ilyen ünnepélyes formában, tulajdonképpen már 1458-ban megtörtént, amikor a júniusi országgyűlésen Albert 1439. máj. 29-i dekrétumát érvényesnek mondták ki. De szorgalmazták a rendek a szabadságlevél megújítását 1464 után is. A király önkényes politikája elleni védekezésül többször törvénybe foglaltatták, hogy az uralkodó tartsa meg őket régi szabadságjogaikban,⁶ erősítse meg a szabadságjogaikat tartalmazó koronázási dekrétumot, és a megerősített példányt küldje meg a megyéknek.⁷ A szabadságjogok megerősítése szempontjából figyelemre méltó az 1471-i dekrétum is. Az országgyűlésen megjelentek „se certis libertatibus et privilegiis fulciri” akarták, mivel „... in decretis preteritis ita sufficienter expressa non habebantur”. A dekrétum tartalmából ítélve arra kell gondolnunk, hogy ezt is olyan fontosabb jogbiztosító dekrétumnak számíhatták, mint volt az 1464-i. Míg azonban ez utóbbi elsősorban a „felsőbb” rendek és a király közötti kompromisszum eredménye volt, addig az előbbiben főként az „alsóbb” rendek akarata érvényesült.

Az ország védelmével kapcsolatos katonai, pénzügyi kérdések állandó tárgyát képezték király és rendek egyezkedésének. 1458-ban a nemesség ismét törvénybe foglaltatta, hogy az ország védelme elsősorban a királyra és a főpapi, főúri bandériumokra tartozik.⁸ A következő évek eseményei azonban ezen állás-

³ Zichy okmt. XII. 329.

⁴ 1458—67 között nyolc, 1468—77 között nyolc, 1478—87 között öt, 1488—1490 között egy alkalommal hívtott össze a király országgyűlést.

⁵ „... quia ea, quae ad publicam pertinent utilitatem merito communi omnium consilio discutienda sunt...” — olvashatjuk az 1462-i országgyűlési meghívójában. (Zichy okmt. X. 221) — 1490-ben pedig azzal indokolja az országgyűlés összehívását, hogy „publicam utilitatem totius regni nostri” érintő ügyeket kell megtárgyalniuk (*Teletki J.*: Hunyadiak... XII. no. 804.)

⁶ 1466. márc. 27. Mátyás Zemplén megyéhez intézett parancsa (DI 223182), 1470-i törvény (*M. G. Kovachich*: Vestigia... 383—391.) bevezetője, 1472-i törvény (*M. G. Kovachich*: Supplementum... II. 213—18.) IX. tc., 1475-i törvény (uo. 240—48.) IV. tc., 1478-i törvény (CIH 378—87.) XIV. tc.

⁷ 1475: I. tc.

⁸ 1458. jún.-i törvény (*M. G. Kovachich*: Vestigia... 298—330.) III—IV. tc.

pontja feladására kényszerítették. Nemcsak katonáskodott, telekkatonát állított ki,⁹ de a háború költségeire nemritkán adót is megajánlott. A nemesség többször megkísérelte, hogy az 1458-ban törvénybe foglaltatott rendet visszaállítsa.¹⁰ A királyi jövedelmek 1467-i megreformálását is abban a reményben támogatta, hogy a király jobban el tudja majd látni az ország védelmét, ők pedig „in eorum libertatibus magis praeservari valeant”.¹¹ A király azonban a továbbiakban sem mondott le a nemesség fokozottabb megterheléséről. Mindössze annyi változás történt, hogy 1468-tól kezdve az adó megajánlása ellenében mentesültek a katonai szolgálat alól.¹²

A rendkívüli adó megajánlása állandó vitára adott alkalmat a király és a rendek között, mígnem a rendek az adó nyílt ellenzőiből a király engedelmes adómegajánlóivá váltak. 1458-ban a rendek még megeskették a királyt, hogy a kamara hasznán kívül más adót nem kér tőlük. A török háború, a korona kiváltása, az ország felső részei helyzetének rendezése azonban pénzt kívánt, és a rendek nem is zárkóztak el az áldozatvállalás elől. 1461-ben a török háborúra, 1462-ben a korona kiváltására ajánlották meg az egy aranyforintot, bírván a király ígértét, hogy a jövőben hasonló adóval nem terheli őket. Az ígélet azonban egyelőre csak ígélet maradt. Róttak ki adót 1463-ban, 1464-ben, sőt 1466-ban is, hiába állította 1468-i kötelezvényében¹³ Mátyás, hogy ígéréthez híven 1464 óta adót a rendektől nem kért. 1468-ban pedig, miután újabb adót ajánlottak meg, nem átallotta újfent biztosítani őket, hogy a jövőben hasonló, „szabadságaik ellenére” való pénzfizetést nem kíván tőlük.

A gyakorlat azonban mást mutat. 1468 óta alig van országgyűlés, amelyen ne ajánlottak volna meg adót,¹⁴ alig van dekrétum, amelyben többkevesebb cikkely ne az adó fizetése, kirovása körül fogorna. A király is felhagyott formális ígéreteivel. 1470-ben és 1472-ben már csak azt ígérte meg, hogy az országlakosok akarata ellenére nem vet ki adót, mígnem ez az ígélet is elmaradt. Az első időkben a rendek még kikötötték, hogy a király elsősorban a török háborúra, illetve csak arra fordítsa a pénzt,¹⁵ az 1470-es évek végétől azonban tulajdonképpen a saját belátására bízták, miként rendelkezik az adóval. A királlyal szembeni megalkuvásukra vall egyébként az a mód is, ahogyan a nyolcvanas években a szabad királyi városok megadóztatásáról határoztak. Míg a hatvanas, hetvenes években ragaszkodtak ahhoz, hogy az országgyűlésen megajánlott, portánként fizetendő rendkívüli adót a szabad királyi városok is fizessék,¹⁶ addig 1482-ben erről a követelésükről is lemondtak, és a király

⁹ L. az 1459-i (Uo. 335–47.), az 1463-i (*J. N. Kovachich: Sylloge decretorum comitialium regni Hungariae. Pest 1818. I–II. I. 178–89.*), az 1464-i (Dl 45086.) törvényeket.

¹⁰ L. az 1466. márc. 27-i parancsot Zemplén megyéhez, az 1471-i törvény (CIH 358–73.) VII. és az 1475: III. tc.-t.

¹¹ 1467. márc. 25. *Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata. Kalocsa–Buda 1790–93. XIV–XVI. (a továbbiakban: St. Katona: Hist. crit.), XV. 206.*

¹² 1468-i törvény (*M. G. Kovachich: Supplementum . . II. 196–208.*) XV. tc., 1470: V. tc., 1474-i törvény (CIH 372–79.) VII. tc., 1475: III. tc., 1478: III. tc.

¹³ 1468. szept. 28. *M. G. Kovachich: Vestigia . . 378–81.*

¹⁴ Adót ajánlanak meg az 1470-i, 1472-i, 1474-i, 1475-i országgyűléseken, 1476-ban két ízben is, 1478-ban hat évre előre, 1482-ben, habár még nem járt le a hatéves időszak, 1486-ban újra csak két ízben, 1488-ban és 1489-ben.

¹⁵ 1470-i törvény bevezetője, 1474: VIII., 1475: VI. tc.

¹⁶ Feltehető, hogy az 1461-i és az 1464-i országgyűlések rendelkeztek először így, majd 1470-ben – a törvény bevezetője –, 1474-ben – I. tc. –.

kívánságának megfelelően a szabad királyi városokat mentesítették az adó fizetése alól.¹⁷

Bár Mátyás rendkívüli adóit többnyire az országgyűlésen, „de voluntate et consensu regnicolarum” ajánlották meg, a király vetett ki adót tanácsa „beleegyezésével” is. A királyi tanács szerepe az állam irányításában nem csökkent az országgyűlések rendszeresé válásával, a benne tömörülők gazdasági, politikai súlyánál fogva jogai az ország igazgatásában csorbát nem szenvedtek.¹⁸ Bár a 15. sz. második felében a „regnum” képviselőiként egyre gyakrabban a köznemességet, illetve az összes rendet együttvéve kezdik emlegetni, de használatos a megjelölés a „prelati et barones” vonatkozásában is. „... Nos ... ceterique prelati et barones totum regnum representantes” — vallják magukról 1474. április 23-án a lengyel békeszerződés aláírói,¹⁹ 1485. jún. 4-én²⁰ pedig a király aposztrofálja így Vácra összegyűlt főpapjait és főurait.

Tudomásunk szerint Mátyás uralkodása alatt négy ízben vetett ki adót országgyűlés nélkül,²¹ ebből két alkalommal a nemesség képviselői is közreműködtek az adó megajánlásában. Így 1459-ben Ung megye főispánjai „unacum certis prelati et baronibus ac nobilibus parciun superiorum regni nostri pro tuicione earundem parciun ac expedicione stipendiariorum” a király előtt „önként” adót ajánlottak meg,²² 1487-ben pedig az uralkodó a tanács által megajánlott adóhoz kikérte a megyék hozzájárulását is.²³

Az 1466-i adóról nem tudjuk egyértelműen megállapítani, hogy országgyűlésen vagy királyi tanács ülésen határoztak-e kivetéséről. Mátyás 1466. november 13-i²⁴ oklevelében az adót „pro communi necessitate regni nostri ex deliberatione prelatorum et baronum instituta” mondta, míg a császárnak írott levelében „pro defensione regni per universos prelatos et barones nobis decretaliter colligenda” adóról tett említést.²⁵ A „decretaliter” kifejezés alapján arra is gondolhatnánk, hogy az adót országgyűlésen ajánlották meg. Erre vall Mátyás idézett oklevelében az is, hogy az adófizetést megtagadók birtokaival „iuxta statutum et decretum superinde factum” a király rendelkezik. 1466 elején volt ugyan egy országgyűlés — határozatairól csak hiányos ismereteink vannak —, amely éppen a nyárra tervezett török háborúval foglalkozott. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a király az országgyűlés határozatait félretéve, a hadba vonulást illetően tanácsával újabb rendelkezéseket hozott. Elképzelhető, hogy adót is ekkor ajánlottak meg.

A királyi tanács döntő szerepe az adók megajánlásában sajátos módon kifejezésre jut egyébként az országgyűlésen elrendelt adók esetében is. Az

¹⁷ 1482. márc. 29. Dl 45920.

¹⁸ A királyi tanács szerepéről, Mátyásnak a tanáccsal szemben követett politikájáról l. *Kubinyi András*: A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején. Levéltári Közlemények, 48—49 (1978), 70—79.

¹⁹ *St. Katona*: Hist. crit. XV. 676.

²⁰ *M. G. Kovachich*: Vestigia . . . 401—2.

²¹ 1458-ban (*Nagy Iván—Nyári Albert*: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából. Bp. 1875—78. I—III. [a továbbiakban: MDE], I. 39.), 1459-ben, 1485-ben (*M. G. Kovachich*: Vestigia . . . 401—2.) és 1487-ben.

²² *Tóth-Szabó Pál*: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp. 1917. 422—24.

²³ *M. G. Kovachich*: Supplementum . . . II. 266—68.

²⁴ Dl 16435.

²⁵ *St. Katona*: Hist. crit. XVI. 18—19.

1463-i tolnavári országgyűlésen megajánlott adót „iuxta dispositiones prelatorum et baronum” valónak mondta Szapolyai István.²⁶ Az 1464-i adó Mátyás szerint „iuxta dispositiones prelatorum et baronum ac decretum Albense” való volt.²⁷ 1476. február 19-én a milánói követ, Lupus Lukács jelenti Budáról, hogy Magyarország báróit „in dieta” hívták össze, akik a török elleni hadjáratra szokás szerint adót ajánlottak meg.²⁸ Lupus tudósítása alapján királyi tanácsi ülésre gondolhatnánk. Mátyás 1476. május 19-i parancsleveléből azonban kiderül, hogy a jelzett időpontban országgyűlés volt Budán, és nyilván itt ajánlhatták meg az adót is.²⁹ Lupus Lukács egyébként az októberi pécsi országgyűlés kapcsán is csak a bárók összehívásáról tett említést,³⁰ akiknek akaratóból mondta az adót is. Ugyancsak a királyi tanács döntő szerepe mellett bizonyítanak a király ígéreteit szavatoló főpapok és bárók okleveleit: „. . . Nos vero nunquam dabimus aliquam contribucionem nec recipere permitimus . . .” — írták 1462-ben.³¹ 1468-ban „pro eodem rege et cum eodem” ígérték meg, hogy „similem taxam nobis invitis non recipiet . . .”,³² 1470-ben pedig arra adták a szavukat, hogy tanácsukkal a királyt adó kivetésére rá nem veszik.³³ 1470-ben fordult elő először, hogy kötelezvényükbe foglalták az „országlakosokat” is, akiknek akarata ellenére a király nem fog adót kivetni. Ez a nemesség kívánságaként 1471-ben bekerült a dekrétumba.³⁴

A király nemcsak az adóról határozott országgyűlés nélkül, de az országra általánosan kötelező szabályt is alkotott tanácsa közreműködésével. 1466. április 12-én Győr megyéhez intézett parancsleveléből értesülünk arról, hogy a márciusi országgyűlés határozatait semmisnek tekintve, a katonáskodást újfent szabályozta. A királyi „dispositio” és az országgyűlésen hozott dekrétum között joghatály tekintetében nem volt különbség. Mindkettő az egész országra nézve kötelező volt, mindkettőt egyazon büntetés terhe alatt kellett végrehajtani. A korszakban a törvény és a királyi rendelkezés közötti közjogi különbséget nem ismerték. A „dispositio” megjelölést egyébként használták a dekrétum vonatkozásában is.³⁵ Az országgyűlések rendszeressé válásával sem tekintették még alkotmányos elvnek, hogy a király az országra általánosan kötelező szabályokat csak az országgyűlés közreműködésével alkothatja. A királyi tanácsnak a törvényhozásban játszott jelentős szerepére következtethetünk abból is, hogy a dekrétum alkotóiként nemegyszer csak a királyi tanácsot tün-

²⁶ DI 70272.

²⁷ *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7. k., II. rész 1–6. k., Sopron 1921–43. I./5. 203.

²⁸ MDE II. 347.

²⁹ DI 97374.

³⁰ MDE II. 334.

³¹ 1462. máj. 29-i kötelezvény. *M. G. Kovachich*: *Vestigia* . . 365.

³² 1468. szept. 28-i kötelezvény.

³³ A főpapok, főurak kötelezvénye 1470-ből. *M. G. Kovachich*: *Vestigia* . . 390–91.

³⁴ 1471: XI. tc.

³⁵ Mátyás pl. 1467. ápr. 24-én így utalt a márciusi országgyűlés végzésére: „dispositio prelatorum, baronum nobilium regni nostri” (*Ivan Krst. Tkalcic*: *Monumenta historica liberae regiaeque civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Zagreb 1889–1932. I–XIV. [a továbbiakban: *Mon. Civ. Zagr.*], II. 313.); Báthori országbíró pedig 1483. szept. 13-án „iuxta statuta decreti dispositionesque dominorum prelatorum baronum et regni nobilium universorum per eosdem superinde editi et stabilitas” rendelkezik. (*Zich. okmt.* XI. 363.)

tették fel.³⁶ Mátyás 1481. november 1-i³⁷ ítéletlevele szerint pedig . . . „quilibet regum . . . in suis regnis . . . prelatorum et baronum suorum regnique procerum consilio, adhibitoque consensu ac unanimi voto et voluntate leges et decreta condere . . . sui principatus ac regie dignitatis auctoritate habet atque potest . . .” Bár az is igaz, hogy „proceres”-en ekkortájt már a köznemesség vagyonosabbjait is értették, így a fenti megjelölés nemcsak a királyi tanácsra, de az országgyűlésre szintén vonatkozhatott.

A nemesség több ízben törvénybe foglaltatta, hogy az országgyűlésen fejenként tartozik megjelenni, akaratát azonban nem sikerült keresztülvinnie. A nemesség egy része anyagi nehézségei, politikai éretlensége miatt az országgyűléstől rendszerint távolmaradt, és a király sem törekedett nagy tömegek mozgósítására. Hosszú uralkodása alatt öt alkalommal hívta össze nagyobb számban a nemességet,³⁸ és a módosabbjaiból kikerült követek útján való képviselőletét igyekezett rendszeresíteni.³⁹ Több jelből következtethetünk arra,

³⁶ Mátyás 1458. szept. 22-én így idézte az 1458. jún. 8. körüli dekrétumot: „iuxta vim et formam generalis decreti novissime in civitate nostra Pestiensis . . . per prelatos et barones editi” (Zichy okmt. X. 5–6.), 1467-ben pedig Szlavónia hatóságaihoz intézett oklevelében két ízben is „iuxta formam decreti novissime per prelatos et barones nostros editi” rendeli fizetni a tributum fiscis regalibus. (St. Katona: Hist. crit. XV. 212., DF 102166)

³⁷ Dl 12795.

³⁸ 1458-ban, 1462-ben, 1463-ban, 1471-ben és 1475-ben.

³⁹ 1459-ben „de unoquoque comitatu 4 electi nobiles” (1459-i törvény), 1464-ben „nobiles potiores” (1464-i törvény), 1466-ban „quatuor ex vobis potiores” küldését kéri a király a megyéktől (M. G. Kovachich: Suppl. II. 176.); 1468-ban „2 de unoquoque comitatu electi nobiles” (Teleki J.: Hunyadiak . . . IV. 68.), feltehetően újra a „potiores”, mert Gutti Ország Mihály nádor az országgyűlésen „unacum nonnullis regni baronibus potioribus nobilibus” (Dl 88468.) ítélte; 1470-ben „electi de unoquoque comitatu nobiles” (1470-i törvény); 1472-ben „procerumque ac cunctorum comitatum regni nostri nobilium electorum utpote et potiorum” összejöveteléről ad hírt a dekrétum; 1473-ban a dec. 8-ra tervezett országgyűlésre 2–3 tehetősebb nemes elküldését kéri a király (M. G. Kovachich: Suppl. II. 227.); 1474-ben a prelátusok és bárók „electis nobilibus” tanácskoztak, majd „statuta . . . decreti prelatorum et baronum potiorumque nobilium dicti regni nostri electorum”-ként beszélnek az országgyűlésen hozott rendelkezésekről (Dl 88562, 81774.); 1475-ben a dekrétum bevezetőjében és a dekrétumra hivatkozó források többségében ugyan „universi nobiles”-ről van szó, a Budán tartózkodó Roverella azonban „baroni et ambasciatori de communitate” (MDE II. 272.) részvételéről beszél, amit megerősíteni látszik Mátyásnak közvetlenül az országgyűlés után Arad megyéhez intézett mandátuma, amely arról számol be, hogy „universos prelatos et barones ceterosque nobiles regnicolas” hívott „ad universalem dietam” (Dl 17696, M. G. Kovachich: Suppl. II. 248–49.); 1476-ban, az év eleji országgyűlésen szintén „electi nobiles” a résztvevők (Zichy okmt. XI. 194.); 1477-ben Mátyás „duos ex vobis” elküldését kéri a megyéktől a jövő év elején tartandó országgyűlésre, ahol „electis omnium comitatum regni nostri nobilibus” tárgyalta (M. G. Kovachich: Vest. 398–99.); az 1481-i dekrétum bevezetője szerint Mátyás „proceribus omnium comitatum regni nostri nobilibus” tárgyalta, majd néhány nappal az országgyűlés után „conventio prelatorum, baronum et dicti regni Hungarie electorum nobilium”-ként hivatkozik az országgyűlésre (Dl 25260, 227948.); az 1482-i országgyűlés közvetlenül vízkereszt oktavája után gyűlt össze, és így valószínűnek látszik, hogy a királlyal együtt ítélkező „potiores nobiles” tették ki elsősorban azokat a nemeseket, akiknek gyűléséről, mint „conventio . . . regnique nostri nobilium singulorum comitatum nobiscum hic Bude existentium . . .” beszélt a király; az 1486-i dekrétumban a résztvevőket többféleképpen is jelölte: „cunctis prelatibus baronibus proceribus et aliis nobilibus” tartott országgyűlést a király, ahol „cum eisdem una ceterisque de quolibet comitatu electis nobilibus” tárgyalta, majd „procerum et totius regni consilio” határozott, hogy végül a „proceres” megjelölés helyébe a „nobiles” lépjen. Az országgyűlésről megemlékező oklevelekben többnyire az „electi nobiles”, „potiores electi nobiles de singulis comitati-

hogy a megyei küldöttek a köznemesség vagyonosabb rétegéből kerültek ki, hogy a „proceres et nobiles” megjelölésben inkább szinonimákról, mint két különböző társadalmi rétegről van szó. Így a dekrétumokban a résztvevők felsorolásánál gyakran előfordult, hogy a bárók után a követek, a választott nemesek következnek, és a „proceres” helyébe ugyanabban a dekrétumban a „nobiles”, illetve az „electi nobiles” lép, a „potiores nobiles” szinonimájaként pedig használják a „nobiles et proceres”, a „proceres” megjelöléseket is.⁴⁰

Mátyás korából egyetlen olyan törvényünk sincsen, amely az országgyűlésen részt vett megyei nemességet egyénenként mutatná be. Jelenlegi tudásunk szerint mindössze egy megyei követ nevét ismerjük: Szentmihályi Czobor János Bodrog megye választott követeként vett részt az 1481-i országgyűlésen.⁴¹ A Czobor család az 1480-as években mintegy 15–20 faluban volt birtokos, birtokállománya a század végére 32 falura tehető. Az 1470-es években kisebb erősségük volt Czobor-Szent-Mihályon, ahol 1481-ben kolostort és templomot alapítottak a domonkosok részére. A család különösen kegyben állhatott Mátyásnál, mert uralkodása alatt több ízben jelentős birtokadományban részesült. Lényegében ekkor gazdagodott meg, vált tekintélyes középbirtokossá.⁴² A család másik két tagja, Czobor Imre és Márton udvari vitézei voltak.⁴³ Bodrog megye egyik követe tehát ugyanahhoz a társadalmi réteghez tartozott, mint amelynek képviselőit egyes századközepi oklevelekben a bárók és a megyei követek között szokták feltüntetni. A követek a királyság mintegy ötvenöt megyéjéből jöttek össze rendszeresebben. Szlavónia, Erdély és Horvátország képviselőinek jelenlétéről viszont meglehetősen ritkán adnak hírt a források.⁴⁴

Ugyancsak ritkán tűntek fel az országgyűléseken a városi követek, ami a megelőző évtizedek politikai gyakorlatának ismeretében meglepőnek tűnhet. Hiszen az 1440-es évek politikai nehézségei arra ösztönözték az ország vezető politikai erőt, hogy a polgárságot, legalábbis annak egy részét, a rendi ország tagjának ismerjék el, és rendszeresen országgyűlésre hívják a városi követeket. Uralkodása első éveiben Mátyás is ezt a gyakorlatot követte. Míg 1458. május

bus” megjelölések szerepelnek (Dl 88715, 19033, 19135, 252027); az 1490-i, utolsó országgyűlési meghívójában is „2 ex vobis . . . nomine universitatis vestre” küldését kéri a király (*Teleki J.*: Hunyadiak . . . XII. no. 804.)

⁴⁰ Az 1464-i országgyűlésen a dekrétum szerint a „prelati, barones, nobiles potiores” voltak. 1468. szept. 28-i kötelezvényében Mátyás a koronázási országgyűlésen résztvevők körét már így jelölte meg: „prelati, barones nobiles et proceres regni nostri universi”, egy 1481. febr. 16-i ítéletlevélben (Dl 16051) ugyanők már így szerepeltek: „universi prelati, barones et proceres”.

⁴¹ Dl 18528.

⁴² *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III. V. Bp. 1890–1913. II. 215–16.

⁴³ Dl 12821.

⁴⁴ Erdély követei jelen ismereteink szerint két, Horvátországó egy alkalommal vettek részt az országgyűlésen. 1458-ban Szilágyi Mihály adott hírt az erdélyiek közreműködéséről Mátyás megválasztásában (*Teleki J.*: Hunyadiak . . . X. 570–71). 1463-ban pedig maga a dekrétum árukkodik Erdély és egyben Horvátország követeinek jelenlétéről. Az erdélyiek minden bizonnyal megjelenhettek még az 1464-i, 1472-i országgyűléseken, ahol külön megemlékeztek szabadságjogaik megőrzéséről. (1464: XIII., 1472: IX. tc.) A nemesség országgyűlési képviselétéről l. még *József Holub*: La représentation politique en Hongrie au Moyen Age. Studies presented to the International Commission for the history of representativ and parliamentary institutions. 18/1958. 79–121.

13-i⁴⁵ meghívójában a városi követeknek meglehetősen passzív szerepet szánt az országgyűlésen, addig néhány hónappal később kiállított újabb meghívója⁴⁶ szerint már a többi renddel egyenrangú partnerekként kívánta kezelni őket, nélkülük nem akart határozni a napirendre kerülő kérdésekben. Így az országhatárok visszaállításáról, a Szent Korona visszaszerzéséről, a királyság védelméről folytatandó tárgyalások a városok pecsétjeikkel való megjelenését igényelték. Bár a király az országgyűlés megnyitása előtt még egyszer hangsúlyozta annak fontosságát, hogy mindaz, amit az országgyűlésen határoznak „vestra sigilli vestri presentia firmentur”, az 1459 elején kiadott dekrétumban semmi nyoma a városok szereplésének, hacsak az nem, hogy katonai szolgálatukat számukra előnyösen szabályozták. 1461-ben újra megjelentek a városi követek az országgyűlésen, 1462-ben, 1463-ban azonban már feltehetően nélkülük folyhattak le a tárgyalások.⁴⁷ A koronázási országgyűlésre ismét kaptak meghívót azzal az „... omnes tangit ...” formula mintájára szerkesztett indoklással, hogy ami „... omnium profectibus accedit ab omnibus celebratur ...”⁴⁸ Az 1464-i esztendő a városok országgyűlési résztvételében fordulatot jelölt. Ettől kezdve — az 1475-i esztendő kivételével — a városi levéltárakban hiányoznak az országgyűlési meghívók, ami arra vall, hogy nem a véletlen játékról van itt szó, hanem a városokkal szemben követett új királyi politika megnyilvánulásáról. Mátyás ugyan nem vonta kétségbe a városok országrendiségét,⁴⁹ de a városok követeinek országgyűlési szereplését, úgy látszik, nem tartotta elengedhetetlennek. Ez azonban sem a városokban, sem pedig a többi rendben visszatetszést nem keltett. Kubinyi András kutatásaiból tudjuk, hogy Mátyás 1476 óta kísérletezett a városok számára külön rendi adómegajánló kamara létesítésével. Két királyi utasítás arról is meggyőz, hogy Mátyás a városokkal már ezt megelőzően, és nemcsak az adót illetően akart a többi rendtől függetlenül tárgyalni. 1474. augusztus 23-án,⁵⁰ tehát egy nappal azelőtt, hogy az országgyűlési meghívókat szétküldte volna, az Oppelnben tartózkodó király felszólította Pozsony polgárait, küldjenek „duos ex vobis potiores” Budára, hogy az ország sürgős ügyeinek intézésével megbízott tisztviselőivel, Szapolyai Imre szepesi gróffal és Báthori István országbíróval tárgyaljanak, illetve mindazt, amit az említettek a polgároknak a király nevében meghagynak, híven teljesítsék. Természetesen itt nem annyira tárgyalásokról, mint inkább arról lehetett csak szó, hogy a városi követek az utasításokat meghallgassák. Ennél nagyobb szerepet szánt a városoknak 1488-ban,⁵¹ amikor a tárnokszék működésének szünetelése miatt felgyülemlt panaszok orvoslására a városok számára „unam generalem conventionem” hívott össze kincstartója elnökletével. Ez alkalommal nemcsak a peres ügyekben kellett dönteniük, hanem határozhattak a városokat érintő egyéb ügyekben, többek között abban is, „quo pacto etiam iura, leges, libertates et consuetudines vestre in suo tenore decetore perdurent et vigore”.

⁴⁵ M. G. Kovachich: Vestigia . . . 297—98.

⁴⁶ Uo. 331—32.

⁴⁷ 1462-ben Mátyás a rendek adómegajánlására hivatkozva kért adót a városoktól a korona kiváltására (Teleki J.: Hunyadiak . . . XI. 31—36.).

⁴⁸ St. Katona: Hist. crit. XIV. 675—76.

⁴⁹ Kubinyi András: A városi rendek kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. sz. végén. Tanulmányok Budapest Múltjából, 15 (1963), 203—10.; A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez. Uo. 21 (1979), 16—36.

⁵⁰ Teleki J.: Hunyadiak . . . XII. no. 560.

⁵¹ 1488. szept. 4. Kassa város lt. OL Filmtár, C. 32. doboz.

Annak megismeréséhez, hogyan jutott el a jogalkotó szándék a törvénybe iktatásig, forrásaink éppoly kevés támpontot adnak, mint a korábbi időszak vonatkozásában. Az országgyűlés összehívásáról a király tetszése szerint döntött, noha a rendek többször megkísérelték, hogy minden évben meghatározott, azonos időponthoz kössék annak összehívását.⁵² 1471-ben azt is törvénybe foglaltatták, hogy a király országgyűlést „de consilio prelatorum et baronum” rendeljen. Az 1471-i évet megelőző időszakból pedig több olyan országgyűlési meghívónk van, amelyekben a király az országgyűlés előzményeként tanácsával folytatott tárgyalásait jelölte meg, illetve a tanács javaslatára döntött az országgyűlés összehívásáról.⁵³ Az 1467 utáni országgyűlési meghívókban azonban már hiába keresnénk hasonló utalásokat, ezekben csak a királyi akaratot kifejező formulák szerepelnek: *statuissimus... deliberavimus... indiximus... generalem dietam... de nostro speciali edicto factam... stb.*

Mivel az országgyűlés összehívása a király joga volt, mivel az uralkodó javaslatait többnyire megvitatta tanácsával, a törvénycikkek egy részének kezdeményezőjét benne és tanácsában kell látnunk, ha forrásaink erre nézve vajmi kevés támpontot adnak is. A királyi oklevelekben megjelent dekrétumok bevezetőiben a király személye rendszerint háttérben áll, a törvények alkotói a rendek, akik hol önállóan,⁵⁴ hol a vele való előzetes tanácskozás alapján⁵⁵ hozzák a törvényeket és terjesztik eléje jóváhagyásra. Az 1470-i, 1481-i, 1486-i dekrétumok bevezetőiben viszont arról olvashatunk, hogy a törvény a király és a rendek együttes alkotása, és elmarad a formula a dekrétumnak a király elé terjesztéséről. Ez természetesen nem azt jelentette, mintha a királyi kezdeményezés csupán e néhány esetre szorított volna, bár kétségtelen, hogy a törvények jó része a rendek előterjesztésén alapult. Az országgyűlés egyfajta politikai szeleprendszer funkcióját is betöltötte. A királyi politikával elégedetlenkedő rendek itt terjesztették elő panaszukat, kívánságaikat,⁵⁶ az uralkodó pedig, hogy az elégedetlenkedőket leszerelje, de főként hogy az adó megajánlását biztosítsa, engedményeket tett, a panaszok orvoslását, a kívánságok teljesítését rendre megígérte. Különösen jellemző ebből a szempontból az 1468-i dekrétum. A rendek „*quosdam articulos*” terjesztettek a király elébe, amelyek különböző rendű-rangú panaszukat tartalmazták, „*supplicantes... ut eis remedium*” adjon. A király pedig „*cupientes... regnum... ab omni levare inquietudine ut eo melius incitetur ad obsequium nostrum*” a panaszoknak, kívánságoknak megfelelően mindjárt rendelkezett. A dekrétum tehát a rendek kívánságain alapuló, panaszukat figyelembe vevő királyi rendelkezésekből és ígéretekből áll, és így a kezdeményezést nehéz lenne a

⁵² L. az 1458. jan.-i törvény XIII., az 1458. jún.-i törvény XLVIII. és az 1471: I. tc.-t.

⁵³ Az 1458. nov. 15-i meghívó szerint pl. a városokat „*de consilio prelatorum et baronum nostrorum nobiscum hic existentium*” hívta meg. 1464-ben a koronázást követő országgyűlést „*cum prelatibus et baronibus nostris ceterisque consiliariis*” határozta el. (*St. Katona*: *Hist. crit.* XIV. 675–76.). Az 1466-i országgyűlés összehívását a Tolnavárt tartott királyi tanács ülés előzte meg (*M. G. Kovachich*: *Supplementum* . . II. 176.), ahol főpapjai és bárói tanácsára döntött úgy, hogy a török elleni hadjárat megtárgyalására meghívja a megyei nemességet. Hasonlóképpen történt 1467-ben is. (*Zichy okmt.* X. 415.).

⁵⁴ 1458-ban, 1459-ben és 1464-ben.

⁵⁵ 1462-ben, 1463-ban, 1467-ben, 1471-ben, 1472-ben, 1475-ben, 1478-ban és 1482-ben.

⁵⁶ L. az 1470-i, 1471-i, 1472-i, 1475-i és 1482-i dekrétumokat.

rendektől elvitatni. Az 1478-i dekrétum viszont éppen az ellenkezőjére jó példa: bár a bevezető szerint a rendek előterjesztésén alapult, tulajdonképpen mégis a rendeknek a király kívánságaira, javaslataira adott válaszait tartalmazza.

A király és a rendek részesedését a törvényhozásban nehéz meghatározni, még inkább áll ez a „felsőbb” és „alsóbb” rendek közötti munkamegosztásra. Volt-e kezdeményező szerepe a nemesség követeknek a törvények meghozatalában, vagy részvételük mindössze abban merült ki, hogy hozzájárultak a prelátusok és bárók által megfogalmazott követelésekhez? A dekrétumokban több helyütt olvashatunk arról, hogy a rendek „unanimi voto” „concorditer” határoztak a király elé terjesztendő cikkelyekről,⁵⁷ vagy pedig „domini et nobiles . . . circa dictos proventus nostros . . . constituerunt reformationem”.⁵⁸ Mindezek alapján arra gondolhatnánk, hogy egyenrangú felekként, együttesen határoztak az ország dolgairól. Egyes jelekből ítélve viszont azt kell feltételeznünk, hogy ezeknek a kijelentéseknek a valóságtartalma csekély, és a kezdeményezés, a határozathozatal többnyire a „felsőbb” rendek kezében lehetett.

A királyi tanács szerepére utaló, fentebb már idézett példákon túl, jól érzékelteti ezt az 1474-i dekrétum. A dekrétum bevezetőjében ugyan „prelati et barones ac electi nobiles” együttes munkájáról, egyetértő akarataról van szó, lépten-nyomon kiviláglik a „prelati et barones” döntő szerepe a dekrétum megalkotásában. Több megnyilatkozásában maga a király is őket mondta a törvénycikkek szerzőinek, és a nemesi követek részvételéről meg sem emlékezett.⁵⁹ Országgyűlési meghívójában pedig 1490-ben azért rendelte a nemesség követeit Budára, hogy „dieta huiusmodi et consultationi deliberationique dictorum dominorum interesse debeant”.⁶⁰ A király tehát az országgyűlést tulajdonképpen egy kibővített királyi tanácsnak tekinti, ahol minden bizonynyal elsősorban a „pars senior” akarata érvényesül. Figyelemre méltó az is, hogy a korszak törvényhozásában a köznemesség politikai érvényesülését célzó követelések — a Mátyás uralkodását megelőző évtizedekhez viszonyítva — megcsappantak. A Hunyadi-kor törvényhozásából csak töredékükben kerültek át Mátyás korának törvényeibe azok a törvénycikkek,⁶¹ amelyek a köznemesség politikai szereplését hivatottak előmozdítani, holott egyes korábbi törvénycikkek megújítását több ízben fontosnak tartották. S erre is csak Mátyás uralkodásának első éveiben kerül sor, a század lényegesebb rendelkezéseit megismétlő *Decretum Maius* már nem tartalmazta őket. Sőt, előfordult az is, hogy egyes köznemesi érdekeket védő törvénycikkek a „prelátusok és bárók” javára módosultak a korszak törvényhozásában. Az 1446-i országgyűlésen még úgy rendelkeztek, hogy hűtlenséget a kormányzó „sine scitu consilioque et requisitione regnicolarum” nem mondhat ki. Mátyás korában ez a rendelkezés már némiképp átalakult: két ízben is törvénybe foglalták, hogy a király hűtlenséget főpapjai és bárói tanácsával mondjon ki.⁶²

⁵⁷ 1458-ban és 1462-ben.

⁵⁸ *St. Katona*: *Hist. crit.* XV. 206–7.

⁵⁹ *DI* 256196, 270465.

⁶⁰ *Teleki J.*: *Hunyadiak* . . XII. no. 804.

⁶¹ L. az 1458. júniusi dekrétum I., X., XIV., XVII. és XLIX. tc.-t.

⁶² 1464: III. tc., 1486: XLVI. tc.

A dekrétum megfogalmazása korszakunkban is a kancellária feladata volt. A törvényszövegek formába öntése nem egységes szabályok szerint történt. A szöveget többnyire a rendek nevében állították ki, de előfordult, hogy a rendek és a király felváltva szóltak a szövegben.⁶³ Talán éppen ezt a sokszínűséget akarták kiküszöbölni a Decretum Maius-ban, amelyben az egyes cikkelyeket személytelenül, többnyire a „statutum est et sancitum” „ordinatum est”, „de regie maiestatis voluntate et dominorum prelatorum baronum et procerum ceterorumque regnicolarum communi consilio conclusum et diffinitum est” formulák alkalmazásával szerkesztették egybe. A király a kancellária útján élhetett azzal a lehetőséggel, hogy a végleges törvényszövegen érdekeinek megfelelő változtatásokat eszközöljön, bár erre Mátyásnak tulajdonképpen nem volt szüksége, hiszen az országgyűléseken rendszerint teljesítették óhajait, a számára kedvezőtlen határozatokat pedig egyszerűen nem vette figyelembe. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy kisebb-nagyobb változtatásokra nem került sor. Az 1464-i dekrétum megerősítő záradékából — szándékos volt-e vagy véletlen — elmaradt a királyi ígéret, hogy a dekrétumot megtartja és megtartatja. Ez a mulasztás a rendeknek is feltűnhetett, mert különben 1468-ban nem kérték volna e mulasztás pótlását. Mátyás a dekrétumban tett ígéretet, hogy a koronázási dekrétumot „inviolabiliter observabimus et faciemus observari”. De idézhetjük az 1471-i dekrétum 1. cikkelyét is, amely eredetileg nyilván azzal a céllal készült, hogy korlátozza a királyt az országgyűlések összehívásában élvezett szabadságában, kimondva, hogy minden évben, minden országlakosnak tartson országgyűlést. A rendelkezést lényegében érvényteleníti azonban a törvénycikk végére illesztett „et hoc si necessitas exigat” kiegészítés.

A kancellária a törvény szövegét általában nem sokkal az országgyűlés után adta ki, de volt példa arra is, hogy a dekrétum szövegét még egy év múlva sem állapították meg véglegesen. Az 1467-i országgyűlés dekrétumáról mondja Mátyás 1468-ban, hogy „nondum perpetua editione publicatum, nec adhuc certis in locis de communi consilio emendatum existat, sed aliquantulum in incerto pendet”,⁶⁴ amit aligha hihetünk el, ha a dekrétum széles körű alkalmazására gondolunk. Az is elgondolkoztató, hogy Mátyás előbbi állításával kívánta indokolni, miért mentette fel a tributum fiscii regalis és a vectigal corone fizetése alól a csehek ellen vele harcoló Baumkircher Andrást. Kételyeinket erősíti az is, hogy alig egy évvel korábban éppen a dekrétumra hivatkozva szólította fel ugyanőt, ne akadályozza azoknak az adóknak a beszedését, amelyek alól népei korábban mentességet élveztek.⁶⁵

Bár az országra általánosan kötelező szabályokat egy-két kivételtől eltekintve az országgyűlés közreműködésével hozta a király, a törvénynek mégsem volt általánosan elfogadott neve. Az 1320 körüli törvény „statutum seu decretum” neve kisebb változtatásokkal tovább élt „statutum et decretum”, „statuta et decreta”, „statuta et dispositiones” formákban. A leggyakrabban használt megjelölések azonban a „decretum”, illetve a „decretum et statutum”

⁶³ A rendek nevében állították ki az 1458. januári, az 1459-i, 1462-i, 1463-i, 1467-i, 1474-i, 1475-i, 1478-i dekrétumokat. Az 1468-i és 1470-i dekrétumokat a király nevében állították ki, az 1464-i, 1471-i, 1472-i, 1481-i dekrétumokban hol a király, hol a rendek szólnak.

⁶⁴ DI. 100776.

⁶⁵ DI. 102165.

voltak.⁶⁶ Használták a törvény vonatkozásában a „dispositio”, a „constitutio-nes”, a „generale edictum ac decretum”⁶⁷ megjelöléseket is.

A dekrétum megjelenési formája sem volt egyedi, kizárólag a dekrétum számára fenntartott forma: privilégium vagy pátens alakjában adták ki, teljes értékű privilégium formájában a nemesi szabadságjogokat tartalmazó jogszabályokat jelentették meg. Ilyen módon, tehát kettős pecséttel, a méltóságok felsorolásával adták ki az 1464-i dekrétumot. Az ugyancsak privilégium formájában kiadott 1486-i dekrétumot azonban már csak a király titkos pecsétje erősíti meg, igaz, függesztett formában. A tartalomból ítélve privilégiális formát érdemelt volna az 1458. július 8-a körüli és az 1471-i dekrétum, de mindkettőt hasonlóan a király többi dekrétumához pátens oklevélben jelentették meg. Ez részben magyarázható azzal, hogy 1458-ban Mátyás még nem rendelkezett nagypecséttel, 1471-ben pedig érthető módon nem akarta a rendek követeléseit privilégiális formában, tehát „in firmitatem perpetuam” kiállíttatni. Ugyanakkor azonban pátens formában jelent meg az 1481-i dekrétum, pedig ennek cikkelyeit, mint „perpetuo duraturos observaturos que” ratifikálta a király.

Nem fedezhető fel következetesség a commissiók jegyzetek alkalmazásában sem. A „commissio propria domini regis” jegyzet található az 1462-i, 1468-i királyi kötelezvényeken és az 1463-i, 1470-i, 1475-i, 1486-i dekrétumokon. Az „ex deliberatione prelatorum et baronum” jelenlegi tudásunk szerint mindössze egy ízben, 1470-ben fordul elő a commissiók jegyzet társaságában, igaz, akkor is a főpapok és bárók kötelezvényének végére került. Megjelent a formula 1464-ben is, akkor azonban nem a privilégiális formában kiállított dekrétumban szerepel, hanem a királynak a megyékhez április 6-án, tehát a dekrétum kiállítása napján intézett utasításában.⁶⁸ Az utasításban az uralkodó részletesen beszámolt a rendeknek az országgyűlésen a török háború tárgyában tett javaslatairól, amelyeket kérésükre ratifikált. A jelzett cikkelyeket azonban hiába keresnénk az ugyancsak április 6-án kiadott koronázási dekrétumban. Úgy látszik az országgyűlésen két dekrétumot is alkottak: egy ünnepélyes formájút, amely a nemesség szabadságjogainak megújítását, illetve újabb követeléseit tartalmazta, s érvényességét a törvényhozók hosszabb időre szánták, és egy másikat, amely az éppen akkor folyó török háborúval kapcsolatosan intézkedett. Hogy ez utóbbit is teljes értékű dekrétumként tartották számon, azt az elmondottakon túl az is bizonyítja, hogy a gyakorlatban dekrétumként emlegették, így hivatkoztak rá. Várdai István kalocsai érsek pl. 1465-ben⁶⁹ arról értesíti öccsét, hogy a király akarata értelmében „quilibet nobilis de bonis suis iuxta decretum Albense gentes ad exercitum mittat”.

Mátyás az 1486. január 30-án⁷⁰ kiállított, a székesfehérvári keresztes konvent panaszát orvosolandó oklevelében „decretis regum et regni generalibus

⁶⁶ „Pro vero decreto” ígéri Mátyás megtartani a törvényt 1471-ben, az 1472-i törvényt viszont már „pro statuto et firmissimo decreto” emlegeti, az 1481-i törvényt pedig „statutum et regni nostri generale decretum”. Az 1486-i országgyűlésen hozott cikkelyeket „pro perpetuo ipsius regni decreto et statuto ac pro lege necnon iure scripto” tekintette.

⁶⁷ *Fraknoi Vilmos: Mátyás király levelei.* Bp. 1893, 1895. I–II. (a továbbiakban: MKL) I. 65–66.

⁶⁸ DI 45086.

⁶⁹ Zichy okmt. X. 347–48.

⁷⁰ DI 25263.

et specialibus"-ról tett említést. Ebből arra gondolhatnánk, hogy bizonyos szempontok, elsősorban a tartalom szerint különbséget tehetek a dekrétumok között, és 1464-ben is erről lehetett szó. Feltevésünket azonban a dekrétumot, illetve a dekrétumokat idéző, azokra hivatkozó forrásanyag nem támasztja alá. Az 1464-i ünnepélyes formában kiállított dekrétumot ugyan „*decretum generale*”-ként idézik a források, de ezt a megjelölést használja Mátyás a török háborúval foglalkozó végzések vonatkozásában is.⁷¹ Ugyanezt tapasztalhatjuk egy másik, az előbbihez nagyon hasonló esetben is. Az 1481-i dekrétum bevezetője szerint a király és a rendek részben az egyháziak és világiak „helyzetének” megreformálásáról, részben pedig az ország védelméről tanácskoztak. A július 15-én kiadott dekrétumba azonban csak azokat a rendelkezéseket foglalták bele, amelyeket „*perpetuo duraturas*” szántak, azaz az egyháziak és világiak helyzetével foglalkozó végzéseket. Mátyás a dekrétum kiadása előtt két nappal a határmenti városokhoz intézett mandátumában arról adott hírt, hogy az ország védelmének előmozdítására az országgyűlésen többek között elrendelték a ló kivitel beszüntetését.⁷² A királynak ez a végrehajtási utasítása egyben „*statutum et regni nostri generale decretum*”-ként is szolgált — maga a király nevezi így az utasítást —, amelyet a városoknak „*per fora et alia loca publica ubique proclamare et publicare*” kellett. A július 15-én kiadott dekrétum mellett tehát van egy másik ugyancsak az ország védelmével foglalkozó dekrétum is, amelyet szintén „*generale decretum*”-ként idéztek. Mátyás fentebb idézett kijelentése egyelőre nem világos előttünk, további kutatásnak kell eldöntenie, hogyan értette ezt a király. Elképzelhető, hogy csak uralkodása vége felé, a *Decretum Maius* megalkotásával egyidőben próbálkozott az országgyűlésen hozott különböző rendű és rangú határozatok név szerinti megkülönböztetésével.

Az országgyűlésen hozott határozatok egy részét dekrétum formájában nem adták ki. A dekrétumokban nem szereplő határozatok azonban éppoly kötelező erővel bírtak, mint a dekrétumokban megjelentek. Gondolunk itt elsősorban a rendkívüli adóval kapcsolatos rendelkezésekre, amelyeket 1486-ig — esetleg az után sem — foglaltak bele a dekrétumokba. 1462-ben pl. a korona kiváltására fordítandó egyforintos adó megajánlásáról a királyi kötelezvényből értesülünk. Mátyásnak néhány hónappal az országgyűlés után Ung megye nemességéhez intézett mandátumából⁷³ azonban az is kiderül, hogy az ország felső részeinek adóját egy forintról fél forintra mérsékeltek. A rendelkezés végrehajtását elrendelő királyi utasítás tartalmazza azon büntető szankciókat is, amelyek „*in litteris prelatorum et baronum ac regni nostri nobilium*” találhatók. Nem tudjuk, mi szerepelt ebben az okmányban, milyen formában és minőségben bocsátották ki a rendek, de az kétségtelen, hogy a törvényként végrehajtott rendelkezés az 1462-i dekrétumban nem kapott helyet. Hivatkozhattunk a király 1471 decemberében Tolna megyéhez intézett parancsára is.⁷⁴ Eszerint a nemesség „*iuxta dispositionem prelatorum et baronum ac nobilium . . . pridem hic Bude conventionem generali factam . . . vel singula capita*

⁷¹ „*pretextu contributionis pecuniarie generali edicto ac decreto regni nostri pro exercitu contra Turcos deducendo imperate*” — írta Mátyás 1465. jan. 15-én III. Fri-gyesnek. MKI. I. 65–66

⁷² 1481. júl. 13. DI 228945.

⁷³ DI 31792.

⁷⁴ DI 45482.

una nobiscum” katonáskodni „vel certum subsidium” fizetni tartozik, jöllehet a dekrétumban csak a fejenkénti katonáskodásról volt szó.

A törvények közhírré tétele ugyanúgy ment végbe, mint a megelőző évtizedekben: a törvénytöveget megküldték a megyéknek, ahol miként erről az 1459-i dekrétum XVIII. tc.-e tudósít, kihirdették a törvénytöveken. Ezek után meglepőnek tűnhet az 1471-i országgyűlés határozata arról, hogy a törvényt — presens decretum — küldjék meg a megyéknek.⁷⁵ A rendeknek ez a követelése a dekrétum rendkívüli jellegével lehetett összefüggésben, hiszen a megelőző évekből nem egy bizonyítékunk van arra nézve, hogy a megyei törvénytöveken ismerték és alkalmazták a törvényeket. De igénybe vettek a törvény közhírré tételében más, hatásosabb eszközöket is: „... ut autem hoc ad omnium notitiam *celerius* devenire possit” írta Mátyás Eperjes városának 1481. július 13-án „volumus ut hoc . . . per fora et alia loca publica ubique proclamare et publicare faciatis”. A régi módszerekhez járult egy új is: Mátyás a Decretum Maius publicitását kinyomtatásával is elő akarta segíteni.

A dekrétum jelentősége a 15. sz. első felére megnőtt,⁷⁶ és nem csökkent Mátyás idejében sem. A törvényhozás gyakorisága, társadalmi bázisának kiszélesedése — jöllehet a polgárság képviselői jőszerivel hiányoznak az országgyűlésekről — megnövelte a dekrétum tekintélyét. Ennek egyik jeleként értékelhetjük azt, hogy a század negyvenes éveitől kezdődően rendszeresen hivatkoztak a törvényre. Nemcsak a király és tisztségviselői hivatkoztak gyakran a törvényre, a társadalom különböző rétegei szintén a törvény szerinti eljárást szorgalmazták. Nemegyszer hívták segítségül a törvényt olyan esetben is, amikor az nem lett volna indokolt. Így pl. Arad megye nemesei 1469-ben a törvényre hivatkozva próbálták János csanádi püspökkel elfogadtatni, „ut decime de terra cristianorum non solvantur”. Igyekezetük azonban hiábavalónak bizonyult, mert a püspök maga is jól ismerte a törvényt, és joggal utasította el őket követelésükkel.⁷⁷

Az 1470-i országgyűlésen pedig a rendek „egyes dolgokat” „sine constitutionibus . . . dirigi bono modo vel defendi nequibant”, ezért ragaszkodtak ezen dolgok törvénybe foglalásához. Ez megint csak amellett szól, hogy a törvény tekintélyét felhasználhatták a különböző politikai-jogi célokért küzdők. Jelen esetben a rendek védekezését kellett szolgálnia a király visszaéléseivel, önkényeskedéseivel szemben.

De nemcsak a korszak törvényeire hivatkoztak, hanem korábbiakra is. Így rendelt el Mátyás köztudományvételt,⁷⁸ szökött jobbágyok elleni eljárást⁷⁹ „iuxta vim et formam generalis decreti domini Sigismundi imperatoris et regis predecessoris nostri”. A hivatkozások egytől-egyig Zsigmond 1435. március 8-i dekrétumára vonatkoztak, amelyet Mátyás a koronázási országgyűlésen megújított és megerősített. A megerősítés ténye a törvény érvényesülése szempontjából nem lehetett közömbös. Különösen szembetűnő ez 1470-ben, amikor Mátyás fontosnak tartja kiemelni, hogy a tizedet „iuxta decretum Sigismundi regis . . . Albe per nos confirmatum” szedjék, pedig Zsigmondnak ezt a dek-

⁷⁵ 1471: XXXI. tc.

⁷⁶ *Franciscus Dörny—Bónis Georgius—Vera Bácskai: Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301—1457.* (a továbbiakban: DRH) Bp. 1976. 58.

⁷⁷ „... editioni prefati decreti interfuimus et copiam eiusdem apud nos habemus . . .” — írta János csanádi püspök 1469. febr. 11-én. Dl 93397.

⁷⁸ Dl 17001.

⁷⁹ Dl 17444.

rétumát nem is erősítette meg. A kánonjog tanítása értelmében az utód megváltoztathatja az előd szabályait, az új uralkodó a régi törvényekkel ellenkező törvényeket hozhat: ezért volt szükség a régi törvények megújítására, megerősítésére. Mátyás Decretum Maius-ának bevezetője szerint minden király avatásakor új, a korábbiakkal ellenkező jogszabályokat hoztak. Ha ez nem is mindig történt így, kétségtelen, hogy a régi törvények megújításával ez ellen kívántak védekezni.

A korszak törvényhozása gyakran megújít egyes régebben hozott rendelkezéseket. Ez két ellentétes következtetésre is alkalmat ad.⁸⁰ Egyrészt arra, hogy a gyakorlatban negligálták a törvényt, másrészt arra is, hogy a dekrétum tekintélyében bízva foglalták újra törvénybe a be nem tartott rendelkezést, hogy újabb és újabb dekrétumok erejével akarták biztosítani egy-egy fontosabb rendelkezés folyamatos, zökkenőmentes érvényesülését. Ez utóbbira jó példa az 1475-i országgyűlés egyik rendelkezésének többszöri megújítása. Az országgyűlés egyes hatalmaskodások eseteire kért orvoslást a királytól, aki a rendekkel egyetértésben a különböző erőszakos cselekedetek miatti számadásra 32 napos határidőt jelölt ki, és az ügyek intézésére a rendes bírót hatalmazta fel. A gyakorlatban azonban, a törvényre való hivatkozással, a személyes jelenlét vette fel a harcot a hatalmaskodás ellen. A törvényt az évek folyamán háromszor is megújították.⁸¹ A megismétlésre nyilván nem azért volt elsősorban szükség, mert nem a dekrétum szerint jártak el, hiszen a törvény alkalmazását 1475 nyarától egészen 1485-ig folyamatosan nyomon követhetjük. Inkább arról lehetett szó, hogy mindig újabb és újabb dekrétum erejével akarták biztosítani a rendelkezés érvényességét, mert a legnagyobb tekintélye mindig az újonnan hozott törvénynek volt.⁸²

Az 1475-i törvénynek ez a rendelkezése egyébként jó példa annak illusztrálására is, miként alkalmazták a törvényt a gyakorlatban. A törvények szó szerinti alkalmazásával korszakunkban ritkán számolhatunk. Attól függően, milyen erők kívánták megvalósulását, milyen erők működtek közre érvényesítésében, változott maga a törvény is. Így pl. az 1458. június 8-a körüli dekrétum egyes cikkelyei a végrehajtás során nem kis módosuláson mentek keresztül. A törvény a hatalmaskodás elleni harcot a különös jelenlét hatáskörébe utalta. A bíróság vezetése az ítélmester kezébe került volna, akinek az országgyűlésen választott hat nemessel kellett igazságot szolgáltatnia a rövid idézéssel indult perekben. A hat nemest meg is választották, de az egyik nemes ülnök, Tordai András mester hadmentességi leveléből tudjuk,⁸³ hogy a nemes ülnökök nemcsak a különös jelenletre, hanem „penes iudices ordinarios regni nostri deputati sunt”. Ugyanakkor a gyorsabb új módszert, a rövid idézést a másik jelenletre is kiterjesztették, nem szólva arról, hogy Mátyás ítélmester-

⁸⁰ DRH 58.

⁸¹ „... iuxta statuta et dispositiones per nos et prelatos et barones aliosque ipsius regni nostri nobiles universos in conventione eorum generali hic Bude celebrata edita (1475) ac tandem tam in Budense (1476. febr.) quam in Quinqueecclesiensi (1476. okt.) civitatibus congregationibus generalibus roboratas et stabilitas” — olvashatjuk a törvényre való hivatkozásokban (DI 69956, 210829), mivel egyik országgyűlés dekrétuma sem maradt fenn. Az 1478: VIII. tc. a birtokok és javak elfoglalását illetően újra megismétli az eljárást.

⁸² 1479-ben pl. az 1475-i törvény szerinti eljárást „iuxta statuta decreti . . . novissime hic Bude editi et stabiliti” rendelnek el. (DI 18066.)

⁸³ DI 28265.

ter helyett locumtenenst állított a bíróság élére. A kiterjesztő értelmezés a király jogtudó tanácsosainak és a hatalma megszilárdulásán dolgozó nemesi jogászoknak a műve volt.⁸⁴ Igaz, a különös jelenlét tanácsában sem csak a köznemesi küldöttek működtek közre, hanem helyet kaptak benne a prelátusok és bárók is.⁸⁵ A rövid idézést a törvény 1464-ben megszüntette, majd fokozatosan újra visszaállította, míg nem az 1468-i dekrétum ismét eltörölte. A kúrián azonban sajátos módon értelmezték az előbbi törvényt. 1488-ban Bátorfi országbíró zálogváltó pert Szent-György nyolcadára halasztott, mivel „iuxta vim et formam generalis novi decreti superinde editi talismodi cause extra terminos octavarum adiudicari minime solent”,⁸⁶ amiből nyilvánvaló, hogy csak egyes ügyekre értették a nyolcadokon kívüli elintézés tilalmát.

Az 1467-i tavaszi országgyűlésen kiadott törvény végrehajtására az országgyűlés külön „executores” választott, bár ezek működéséről a források nem adnak hírt. Az azonban bizonyos, hogy a tributum fisci regalis-t nem a törvényben előírt módon szedték. Mátyás ugyanis a megyékhez intézett végrehajtási utasításában „super singulis 5 portis non plus nisi unus florenus” szedését rendelte el,⁸⁷ holott a törvény a fizetendő összeget a portákon élő családok számától is függővé tette. Mátyás, úgy látszik, számolt azzal, hogy a gyakorlatban ezt úgysem lehet keresztülvinni. Egy évvel később, 1468-ba már a törvény is újra a régi állapotokat szentesítette: tributum fisci regalis akkor is egy porta után róják ki, ha több család él rajta.⁸⁸ A példákat lehet még szaporítani. Ha a törvényt nem is szó szerint alkalmazták, maga a tény hogy végrehajtására valamilyen formában mégis sor került, a dekrétum tekin- telyét bizonyítja.

A dekrétum kötelező ereje akkor is élt a köztudatban, ha nem hajtották végre. 1487-ben Zsigmond pécsi püspök, bár tudtában van annak, hogy „iuxta regni decreta jobagiones alteri utrum mittere teneremur”,⁸⁹ mégis Vár dai Miklós iránti barátságából, annak kérésére eltekint a törvény alkalmazásától. A dekrétumnak a köztudatban élő kötelező erejére mutatnak a „non obstante” záradékkal kiadott királyi oklevelek. E záradéokra ugyanis éppen a törvény kötelező erejével szemben volt szükség.⁹⁰

A római jog hatására a magyar államelmélet a királyt feljogosította, hogy méltóságánál fogva, „absoluta potestas”-a alapján a törvényt mellőzte. Baldus, akinek elvei nem voltak ismeretlenek Magyarországon sem, ezt így fogalmazta meg: a fejedelmet a tisztesség köti, hogy kövesse a törvényt, de ez csak rendes hatalmára vonatkozik, az „absoluta potestas”, amely a „plenitudo potestatis” szinonimájaként értelmezhető, nem esik a törvény rendelkezése alá.⁹¹ Az uralkodó „de plenitudine potestatis” a törvény félretételére jogosult. S ez nemcsak az Anjouk és Zsigmond alatt volt így, de a rendi állam megszilárdult keretei között uralkodó Mátyásnál is. Bár Mátyás egyes megnyilvánulásai

⁸⁴ *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 252.

⁸⁵ *Kubinyi A.*: A királyi tanács... 70.

⁸⁶ *Bónis Gy.*: A jogtudó... 265.

⁸⁷ *St. Katona*: Hist. crit. XV. 209–11.

⁸⁸ 1468: XIV. tc.

⁸⁹ Zichy okmt. XII. 327.

⁹⁰ DRH 59.

⁹¹ Az „ordinaria potentia”, „absoluta potentia” értelmezéséről Mátyásnál l. *Bónis György*: Középkori jogunk elemei. Bp. 1972. 71–73.

alapján arra gondolhatnánk, hogy a törvényt maga felett állónak tartotta, amelynek félretétele neki sem áll módjában, mégis tévednénk, ha ezek alapján ítélnénk meg király és törvény viszonyát. III. Frigyesnek írott levelében azzal érvelt Mátyás, hogy egy olyan dekrétumnak, amely „non ex aliqua privata causa sed pro publico fidei negotio editum est”, valamennyi alattvaló, beleértve a császár magyar alattvalóit is, engedelmességgel tartozik, és neki sincs hatalma Kőszeg városát a dekrétum által elrendelt adó alól felmenteni. Pedig ő, hogy a császár iránti jóindulatát kimutassa, szívesen megtenné, „si esset in potestate nostra ius dispensandi super contributione suprafacta”.⁹² Ugyanakkor Sopron városát még ugyanabban az évben felmentette az adó fizetése alól, amiből nyilvánvaló, hogy ha akarta, volt hatalma a törvény félretételére.⁹³

Mátyás a törvény kötelező erejének a tudatában járt el⁹⁴: alattvalóitól megkövetelte a törvény tiszteletben tartását, és a törvényeknek ellenszegülőket, ha tehette, meg is büntette.⁹⁵ Ez azonban nem azt jelentette, hogy a törvényt magára nézve is mindig kötelezőnek tartotta volna, és hívei kedvéért vagy egyéb politikai megfontolásból nem szegte volna meg az újonnan hozott törvényt is. Mátyás elveit jól ismerő A. Brandolinus Lippus mondatja művében a királlyal: „Regem ergo non legum ministrum aut instrumentum esse, sed legibus preesse dominarique perspicuum est.”⁹⁶

A „non obstante” oklevelek hosszú sora bizonyítja, hogy Mátyás „ex certa nostra scientia, de plenitudine potestatis” nemegyszer a törvény ellenére járt el, tett kivételt egyes alattvalói érdekében. Uralkodásának első évtizedében többször előfordult, hogy a törvény félretételét a királyi tanács, sőt az országgyűlés egyetértő hozzájárulásával rendelte el, ami a törvény tekintélyén túl következtetni enged a király és a rendek közötti erőviszonyokra is. 1463-ban pl. „de plenitudine nostre regie potestatis prelatorum etiam et baronum ac nobilium nostrorum consilio prematuro . . . non obstantibus illis articulis decretorum regni nostri ut alienigenis hereditates et honores conferre non possemus” nevezi ki Vitovec Jánost Zagoria örökös grófjává.⁹⁷ A koronázási országgyűlésen azonban jellemző módon csak „de auctoritate nostra regia prelatorumque et baronum ad id accedente consilio” erősítette meg és írta át ünnepélyes formában a kinevezési okmányt.⁹⁸ 1464-ben „ex deliberatione baronum” engedélyezte Töttös Lászlónak, hogy várát az országgyűlési határozat ellenére megtarthassa.⁹⁹ Különösen a koronázási országgyűlés azon rendelkezését mellőzte gyakran a király, amely az adománylevelek megerősítését a koronázástól számított egy éven belül tette kötelezővé. Még 1484-ben, tehát húsz évvel a koronázási dekrétum kiadása után is találkozhatunk olyan oklevéllel,

⁹² MKL I. 65, 66, 71, 72.

⁹³ *Házi J.*: Sopron . . I./5. 203.

⁹⁴ „. . . videanturque non aliud nisi equum atque iustum et precipue id postulare quod etiam per regni decretum facere compellimur . . .” vallotta a király 1488. márc. 19-én egy tudománvyvételt a törvény szerint elrendelő oklevelében. (Zichy okmt. XI. 486–87.)

⁹⁵ 1462-ben pl. a Kassai fivéreket hűtlenség bűnében marasztalja el, mivel „non veriti generalia decreta predecessorum nostrorum regum Hungarie regnique nostri et nostra”. (DI 15772.)

⁹⁶ „De comparatione reipublicae et regni”. *Bónis Gy.*: Középkori . . 80–81.

⁹⁷ DI 33195.

⁹⁸ Ua.

⁹⁹ Zichy okmt. X. 295.

amelyben a törvény ellenére erősített meg adományt a király.¹⁰⁰ 1486-ban a székesfehérvári keresztes konventet arra hatalmazza fel, hogy akár száz vagy kétszáz évvel ezelőtt elveszett birtokait visszaszerezze „prescriptione aut decretis regum et regni . . . de super editis aut per nos confirmatis . . . non obstantibus”.¹⁰¹ Ez utóbbi eset jól példázza, hogy nemcsak a Mátyás-kori, de a korábbi törvények vonatkozásában is alkalmazták a „non obstante” záradékot, ami tehát a törvény növekvő tekintélyét mutatja. De a kép teljességéhez hozzátartozik, hogy mentett fel Mátyás a törvény alól a „non obstante” formula alkalmazása nélkül is.¹⁰²

A középkori magyar jog hagyományos rendszerében a jogforrások hierarchiája helyett, azok konkurrenciája érvényesült. Az 1460–70 táján készült formulagyűjteményben, a Somogyvári Formuláskönyvben, a dekrétumnak a jogforrások közötti helyére vonatkozó és a hagyományos felfogáson alapuló egyetlen jogi értekezésben foglaltak — bár a glosszák valószínű keletkezési ideje az 1460–70 előtti időkre tehető¹⁰³ — nem tekinthetők elavultnak Mátyás korában sem. A glosszákban a helyi jogszokás, a „consuetudo” mellett szerepel a „lex”, azaz olyan törvény, amelyet ténylegesen vagy a közhit szerint a régebbi királyok alkottak, és mert a szokásjoggal nem ellenkezett, a gyakorlat befogadott. A dekrétum az uralkodó halála után csak akkor maradhatott fenn, ha a gyakorlat befogadta. Ha a szokásjognak megfelelt, „lex” lett belőle, „szentkirály” végzeménye, amelynek erejét csak a „ius” az isteni jog múlta felül. A hagyománnyá vált törvénynek ez az értelmezése adja meg a magyarázatát számos jogelvet kifejező formula bevezetésének, a „consuetudo” és a „lex” szavak felváltva, szinonimaként való használatának.¹⁰⁴ Minderre bőven van példa a 15. sz. második felének jogéletében is. A hagyományos felfogás tükröződik abban a gyakorlatban, hogy a régebbi törvények idézésénél nem a dekrétumra, hanem a „consuetudo regni”-re hivatkoztak. Így hivatkoznak pl. az „antiqua consuetudo”-ra az 1458. január 24-e utáni dekrétumban, amikor a szabadon költözködni nem engedett jobbágyok kiszabadítási díját Zsigmond dekrétuma értelmében szabályozták. A hamis pénzverők hűtlenség bűnében való elmarasztalásáról először az 1444. április 18-i dekrétum VII. tc.-e rendelkezik, majd ezt megismétli az 1446. június 13-i dekrétum X., XII. tc.-e, hogy 1462-ben mint „antiqua lex et consuetudo” kerüljön újra törvénybe, és a továbbiakban így is hivatkozzanak rá.¹⁰⁵

A szokásjognak szentesítő erőt tulajdonító közfelfogás nyilvánul meg abban is, hogy még az uralkodó életében igyekeztek az ország régi szokásaként feltüntetni az újonnan hozott törvényt, pedig a dekrétum, mint az uralkodó rendelkezése, az ő életében mindenképpen kötelező volt. Így az 1458-ban bevezetett rövid idézést az 1462-i törvényben¹⁰⁶ már az ország régi szokásaként

¹⁰⁰ DI 45988.

¹⁰¹ DI 25263.

¹⁰² Így menti fel 1467-ben, az országgyűlés után nem sokkal Sopront, Bártfát, 1470-ben a hét Garam-menti bányavárost a tributum fiscis regalis, 1474-ben pedig a városokat a rendkívüli adó fizetése alól. (*Házi J.*: Sopron . . . I./5. 315., *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319–1526. Bp. 1910. no. 1689., *St. Katona*: Hist. crit. XV. 444–45.

¹⁰³ DRH 54.

¹⁰⁴ Uo. 55.

¹⁰⁵ 1463: XXVIII. tc.

¹⁰⁶ 1462: I. tc.

emlegetik, függetlenül attól, hogy 1464-ben eltörlik, majd az évek során újra bevezetik, ismét az ország régi szokásának rangjára emelik,¹⁰⁷ hogy 1486-ban azután megszüntessék. Ugyanezt a közfelfogást példázza az is, hogy a dekrétumot és a „consuetudo et lex”-t igen gyakran egymás mellett, mintegy egymást kiegészítve idézték, a dekrétumban foglaltak és a szokásjog által előírtak azonosságát hangsúlyozva, a dekrétumot a szokásjog erejével megtámogatva. 1462-ben pl. Mátyás „iuxta antiquam et approbatam eiusdem regni nostri consuetudinem ac contenta . . . decretorum”¹⁰⁸ ítéel egy olyan ügyben, amelyre nézve az 1458-i és az 1462-i törvényei tartalmaznak szankciókat. Az 1481. július 15-i dekrétum XII. tc.-e szerint a tizedet „secundum decretum et consuetudinem” szedik. 1482-ben Mátyás a perben hozott ítéletet érvénytelennek mondta ki, mivel az idézés „non iuxta legem seu consuetudinem ac decretum regni nostri exinde editum” történt.¹⁰⁹

A Somogyvári Formuláskönyvben fennmaradt glosszák a „dekrétum” és a „lex” rangkülönbségét azzal indokolják, hogy a dekrétum nemigen jut az emberek tudomására, nemismeréséért tehát nem is sújthatók bírsággal, és ügyének elbírálásakor a felperes válogathatott a különböző jogforrások között. Bár az is igaz, hogy a dekrétumot, ha hivatkoztak rá, az uralkodónak kijáró kötelező engedelmség folytán, a „ius” kivételével minden más jogforrást félretéve, alkalmazni kellett.¹¹⁰ Előfordult azonban, hogy ilyen esetekben is az „ország szokása” volt irányadó az ítélet meghozatalában. 1476-ban pl. a személyes jelenlétnek több férfit asszony elleni hatalmaskodásért főbenjáró ítélettel kellett volna sújtania, de mivel „iuxta statuta divorum regum et consuetudinem regni nostri” a férfiak asszony és asszonyok férfi ellen elkövetett bűnében „non ipso facto potentie et sententia capitali sed in emenda capitum ipsorum” marasztalandók el, ezért így is ítéleznek.

A szokásjog, a „régí jó jog” felsőségét valló hagyományos felfogás tehát nem szűnt meg hatni korszakunkban sem, annak ellenére, hogy az írott jogalkotás gyakorisága, a dekrétum növekvő tekintélye a törvény fokozottabb érvényesülését mozdította elő, ami egyben a jogforrástan egy modernebb, a római és a kánonjog elemeiből felépült rendszerének érvényre jutását is segítette. Mátyás jogot illető felfogásában, jogot érintő ténykedésében ugyanez a kettősség nyilvánult meg. A szokásjog tisztelete, a szokásjog szerinti eljárás az egyik oldalon, a jogviszonyok törvényhozás útján való szabályozására törekvés a másikon. 1468-ban pl. egy lengyel főúrral közli, nem szolgáltathat neki igazságot másként, mint ahogy „lex et consuetudo regni huius dictat”, ami őt is köti.¹¹¹ 1473-ban egy törvénykezés alkalmával „consuetudinaria vero lege dicti regni nostri ab antiquo approbata requirente” mondja ki, hogy a birtokjogának bizonyítására háromszori hívásra meg nem jelent ellentmondót birtokjától meg lehet fosztani.¹¹² Ügyelt a király a helyi szokásjog megtartására is. 1480. október 6-i oklevele szerint tudomására jutott, hogy egyesek Verőce megye „antiqua consuetudo”-jával „abuti cepissent”, a sedriára nem járnak el, és ezért az igazságszolgáltatás akadozik. A megyét ennek megszüntetésére szólította fel, 1487. január 31-én Valkó megye hatóságának hagyta meg, hogy

¹⁰⁷ 1478: VIII. tc.

¹⁰⁸ Dl 15772.

¹⁰⁹ Dl 18688.

¹¹⁰ DRH 56.

¹¹¹ MKL I. 238.

¹¹² Dl 17508.

egy perben „lege et consuetudine eiusdem comitatus” szolgáltatassanak igazságot.¹¹³

Mátyás 1481. november 1-i ítéletlevele szerint az uralkodónak nemcsak a törvényalkotás, de az ország javát célzó jogszokások megtartása is kötelessége. Az uralkodónak ez a kötelessége némiképp más formában nyert megfogalmazást Zsigmond dekrétumaiban. Míg Mátyás csak a szokásjog megtartásának fontosságát hangsúlyozta, addig Zsigmond egyes szokások eltörlését, megváltoztatását is az uralkodó kötelességének tartotta: „... Quasdam consuetudines abolendas, quasdam moderandas, quasdam in melius reformandas...” — olvashatjuk 1405. április 15-i dekrétumában. Mátyás dekrétumainak bevezetőiben hiába keresnénk hasonló kijelentéseket. Ez talán azzal magyarázható, hogy a dekrétumokban elsősorban a rendek szempontjai érvényesültek, politikai megfontolásból elsősorban őket engedte szóhoz jutni a király, és a rendek a szokásjog megtartását szorgalmazták. 1462-ben is „obtulerunt et presenterunt” a királynak „quosdam articulos antiquam legem et consuetudinem ipsius regni nostri . . . innovantes”. 1464-ben pedig a királynak meg kell ígérnie, hogy az országot és annak lakóit „in omnibus et singulis bonis et antiquis libertatibus, consuetudinibus et iuribus . . .” megtartja.¹¹⁴ Mindez azonban még nem jelentette azt, hogy ne foglaltak volna törvénybe a szokásjoggal ellenkező szabályokat, ne szüntettek volna meg régi szokásokat, ha kimondásukra a Zsigmond dekrétumaiéhoz hasonló nyíltsággal nem került is sor. Bár Mátyás fentebb idézett ítéletlevelében az szerepel, hogy a királynak az ország *hasznos* szokásait kell megtartania, ebbe beleérthető az is, hogy a kevésbé hasznosakat vagy a károsakat megszüntetheti. Természetesen annak megítélése mi tekinthető hasznosnak és mi haszontalannak, a király és a rendek közötti erőviszonyoktól függött.

Miként a „dekrétum”, úgy a „consuetudo” és „lex” fölött is ott állt az uralkodónak a római jogászok elméletével megtámogatott teljhatalma, ő ezzel élve egyes esetekben túltehetette magát a szokásjogon. Mátyás ezt nem is mulasztotta el, számos esetet ismerünk, amikor a király „lege et consuetudine non obstante” rendelkezik.

Az 1486-i dekrétum római jogi példákon ihletett bevezetőjében a király arról vall, hogy trónra kerülése óta az volt a szándéka, hogy az országban levő „inordinationes et perditas abudioses” megszüntesse, és „statuta decretaque ita stabilia” alkosson, amelyek „pro legibus et iure scripto perpetuo” szolgálnak. Hogy valóban ez volt-e a király szándéka, nem tudjuk. Tény azonban, hogy törvényhozói tevékenysége során 1486-ig semmi jelét nem adta ilyen tervei meglétének. 1464-ben, a római jogi fordulatokban ugyancsak bővelkedő koronázási dekrétumban az uralkodó kötelességét az ország hasznos törvényeinek, jogainak, szabadságainak megtartásában jelölte meg, és a dekrétum bevezetője szerint a rendek kérelmezték az országgyűlésen hozott törvény örök érvényűvé nyilvánítását. Az 1481-i dekrétum kivételével egyetlen dekrétumában sem merült fel, sem az „örökérvényességi” záradék formájában, sem a Zsigmond és a negyvenes évek dekrétumaiból ismert formában a törvény állandóságának követelménye. Ennek okát feltehetően abban kell látnunk, hogy a jogviszonyok szélesebb körű átfogó szabályozására 1486-ig nem került sor, és a

¹¹³ Zichy okmt. XI. 458.

dekrétumok jelentős hányada a király és a rendek időről időre történt egyezkedésének eredményét tartalmazta, egyszóval az erőviszonyok pillanatnyi állását tükrözte. Ilyen körülmények között mind a király, mind pedig a rendek részéről amúgy is teljesen hiábavaló lett volna a törvény állandóságának, „örökérvényűségének” követelménye.

Mátyás uralkodása alatt először 1486-ban tett kísérletet a jogviszonyok szélesebb körének szabályozására, valamint a kodifikációra, a jogszolgáltatás és igazgatás törvényeinek egyszer és mindenkorra egy törvényben való összeállítására, követte ezzel a korszak európai udvarainak példáját. A törvénykönyv mindaddig, amíg érvényben maradt, a „régí jó jog” elméletével szemben a máig ható, hierarchikus jogforrástan érvényesülésének útját egyengette.¹¹⁴

Zsuzsa Teke: The Concept and Social Function of Decree during the Reign of Matthias Corvinus

The study deals with the role of diets during the reign of Matthias Corvinus, with the powers of the royal council and the diets, with the mechanism of legislation, with the relationship between written law and customary law, between laws and the king. According to our present knowledge during his 32 year reign Matthias held 22 diets. Though the authority of the diets was not codified, decisions concerning the defence and public order of the country were regularly made at the diet in the second half of the 15th century. Regularly held diets, however, did not diminish the role of the royal council in the administration of the country. At this time it was not yet a constitutional principle that the king could bring country-wide regulations only together with the diet. As concerning diets was a royal privilege and royal motions were mostly discussed in the royal council which held sessions also during diets, it can be supposed that several bills were the initiatives of the king and his council. It's true, however, that a significant number of the bills was submitted by the estates. The diets also functioned as „political valves” — as here the estates, unsatisfied with the policy of the king, submitted their demands and the king promised to redress the grievances. It is not easy to define the respective proportions of the king and of the estates in legislation but the division of labour between the royal council and the delegates of the nobility is even more difficult to find out. Several sources suggest that the prelates and barons in the royal council played a dominant role in making the decisions.

Instead of a hierarchy there is a concurrence of the sources of law in the traditional system of Hungarian mediaeval jurisdiction. The traditional view on the superiority of customary law had not yet disappeared in the age of Matthias, although the frequency of written law, the increasing reputation of the decree showed the way to the priority of written laws. The same duality appears in Matthias's deeds and views: a respect and practice of customary law on the one hand, striving for a regulation of legal relations by laws on the other.

Under the influence of Roman law, Hungarian state theory entitled the king — on the basis of his dignity — to disregarding laws. „Absoluta potestas” can be interpreted as a synonym of „plenitudo potestatis” and it is not regulated by law. The emperor is authorized to disregard laws „de plenitudine potestatis”. This was the case not only during the reigns of the Anjous and Sigismund but also in Matthias' consolidated feudal state.

Жужа Тэке: Понятие декрета и его общественная роль при Матяше

Предметом статьи является роль государственных совраний, формирование круга действия королевского совета и государственного собрания, механизм законодательства, взаимность законов и обычного права, взаимность закона и короля. Как для нас известно, за 32 года своей власти Матяш созвал государственное собрание 22 раза. Хотя круг действия государственного собрания не был кодифицированным, во второй половине XV века,

¹¹⁴ *Bónis Gy.*: Középkori . . . 80.

как правило, решение о защите страны и о ее внутреннем порядке входили в сферу деятельности государственного собрания. С тем, что государственные собрания стали работать регулярно, роль королевского совета не уменьшилась в управлении государством. Таким образом и в это время не считался еще конституционным принципом, что король только в согласии с государственным собранием сможет издавать всеобщие-обязательные правила. Так как созыв государственного собрания входил в круг королевских прав и так как свои предложения он обсуждал и своим советом, работающим и присоизыве государственного собрания, нами считается допустимым, что добрую часть законов была предложена им и его советом.

Правда, значительная часть законов была основана на сословное внесение. Государственные собрания, между тем, имели и функцию политического клапана при помощи которого открылась возможность для недовольных сословий внести свои предложения против королевской политики а король обещал устранять недостатки. Если мы считаем сложным определить долю короля и сословий в законодательстве, то еще труднее будет определение разделения труда между королевским советом и представителями дворянства. Имеется ни один такой знак, при знании которых мы можем сделать вывод, что в процессе принятия решений имели главную роль архиерси и бароны.

В традиционной системе средневекового венгерского права вместо иерархии источников права осуществляется их конкуренция. Традиционное понятие об ответственности обычного права непрерывно действовало и в эпоху Матяша несмотря на то, что чаще появляющиеся письменные законы, все подрастающий авторитет декрета положительно влияли на первинство закона. В самом Матяше, в его понимании касающемся права и в его правовой деятельности существовала та же самая двойственность: то есть уважение обычного права с одной стороны и стремление к регламентированию правовых отношений при помощи законов с другой стороны.

Под влиянием римского права и венгерское государственное право предоставило королю право не считаться с законами на основе своего величия, своего „*absoluta potestas*”. Синонимом „*absolute potestas*”-а можно понять как не подлежащий законоположению. Король имел право отложить закон „*de plenitudine potestatis*” и оно имело свою силу не только при династии Анжу и Сигизмунда, но и при Матяше, когда рамки сословного государства уже укрепились.